

॥ ॐ श्री साईराम ॥
 'साई पर्स ऑफ व्हिजडम'
 साई ज्ञानमौक्तिके

भगवान साईबाबांच्या चरणकमलांना वंदन

भाग १५ क

'तूर्या किंवा अनुभवातीत अवस्था'

“स्वामी, मी असं ऐकलं आहे की आणखी एक अवस्था असते - चौथी अवस्था.

“ओ हो, चौथी अवस्था?”

“होय स्वामी, ती कोणती आहे?”

“पहिली अवस्था म्हणजे जागृतावस्था- जाग्रस्थ. दुसरी अवस्था म्हणजे स्वप्नावस्था; तिसरी अवस्था आहे गाढ निद्रा- सुषुप्ती. चौथी अवस्था तूर्या, ही अनुभवातीत स्थिती.”

लगेचच बाबा म्हणाले, “ही तूर्या, अतीता पलीकडची स्थिती, हे खरं आहे. ही स्थिती खरी आहे, बाकी सर्व काल्पनिक. त्या सगळ्या आभासात्मक असतात, त्या भ्रामक किंवा फसव्या असतात. पण तूर्या स्थिती म्हणजे अंतिम अवस्था असते, आणि ती खरी असते. तिला 'साक्षी' असेही म्हणतात. ही तूर्या, पारलौकिक अवस्था, इतर तीन अवस्थांची साक्षीभूत म्हणून उरते.”

“स्वामी, मला समजत नाही. माझ्या डोक्यात काहीही शिरत नाही. कृपा करून मला एखादं उदाहरण द्याल का?”

भगवान म्हणाले, “तू जागृतावस्थेत आहेस, स्वप्नावस्थेतही आहेस, तू अगदी गाढ झोपेत आहेस. तू चौथ्या अवस्थेतसुद्धा असतोस. तू अशा चारही अवस्थेत असतोस, म्हणून ते सत्य आहे. तू स्वतः सत्य आहेस.”

“स्वामी, तुम्ही म्हणालात की तूर्या ही सर्वश्रेष्ठ अवस्था आहे. ती साक्षीभूत असते. मला ते कसं कळणार?”

(जमलेल्या लोकांच्या वतीने एक भाग म्हणून.) हे गंभीर तत्त्वज्ञान कुठल्या टोकापर्यंत नेणार आहात ते मला कळत नाही.

कृपया मला स्पष्टपणे सांगा. जर तुम्हाला हवं असेल तर माझ्या माहितीशी ते जुळवून घेईन.

“हे तत्त्वज्ञान शंकर वेदान्ताचे मूलभूत, कठीण तत्त्व आहे. शंकर वेदान्त हे तीन अवस्थांवर आधारित आहे. जाणीवांच्या तीन अवस्था. हे फार महत्त्वाचे आहे. हे जर तुम्हाला समजलं तर तुम्हाला शंकर-अद्वैत समजलं असं तुम्ही म्हणू शकाल. शंकराचार्यांची अद्वैत मीमांसा तुम्हाला समजली असं म्हणू शकाल. या सर्वांमधून मला जायला काही मिनिटं लागतील.”

“आपल्यापैकी असे खूप लोक आहेत की ज्यांची तत्त्वज्ञानाच्या विचारांशी ओळख झालेली नाही. मी यातील तज्ज्ञ नाही. या सर्व गोष्टी स्पष्ट करून सांगायला मला भगवानांची कृपा आणि त्यांची व्याख्याने यांची मदत झाली आहे.

नाटकातील तीन प्रसंग

समजा मी एका नाटकात भूमिका करत आहे. एक भूमिका पहिल्या प्रसंगात, दुसरी भूमिका दुसऱ्या प्रसंगात आणि अजून एक तिसरी भूमिका तिसऱ्या प्रसंगात. तीनही भूमिका करणारा मी एकच नट आहे. असे समजा की पहिली भूमिका स्त्रीची आहे. तिने चांगली साडी नेसली आहे. (हशा) (नोंद न घेता) एक दिवस असं घडलं की

स्वामींनी अनंतपूरच्या मुर्लींना साड्या वाटायला सुरुवात केली. ते काम संपल्यावर एक साडी शिल्लक राहिली. ते म्हणाले, “अनीलकुमार, तुला एक साडी हवी आहे?”

“स्वामी, मला वाटतं, या जन्मात तरी नको.”

“का बरं? तू असं का म्हणतोयस?” मग मला वाटले की दुसरा मार्ग स्वीकारावा. “स्वामी, जर मी ती साडी नेसलो, तर मला खात्री आहे की इथल्या स्त्रियांपेक्षा मी जास्त सुंदर दिसेन. (हशा) सगळ्या जणांना जोरात हसू येत होतं. कुणी कधीही असं म्हटलं नसतं. (हशा) पहिल्या प्रसंगात स्त्रीची भूमिका केली, दुसऱ्या प्रसंगात चांगल्या पुरुषाची भूमिका केली आणि तिसऱ्या प्रसंगात मी खलनायकाची भूमिका केली. म्हणजे तीनही प्रसंगात मी एकच व्यक्ती होतो. एक स्त्री म्हणून, एक पुरुष म्हणून आणि एक खलनायक म्हणून, मी तोच होतो. मी स्त्रीची भूमिका करताना, मी स्त्रीसारखा अभिनय केला, नायकाची भूमिकाही केली आणि शेवटी खलनायकाच्या भूमिकेत मी राक्षसी होतो. या सर्व राक्षसी भूमिका करताना मी जसा आहे तसाच राहिलो. तीनही भूमिका वेगवेगळ्या आहेत, पण मी तोच राहिलो आहे. त्याचप्रमाणे जागृत स्थिती, स्वप्नावस्था आणि गाढ निद्रावस्था ह्या नाटकातल्या तीन प्रसंगांप्रमाणे आहेत. पण चौथ्या स्थितीतला मी स्वस्थ मनाचा, शांत चित्ताचा आणि परिणामविरहित असा होतो. ती स्वतंत्र भूमिका होती. ती तशीच राहिलेली पण त्या तीन अवस्थांमध्ये जाणारी होती. मी (अनीलकुमार) तोच होतो, पण स्त्रीच्या भूमिकेला जे आवश्यक होते, ते सर्व मी करत होतो; पुढे मी (अनिलकुमार) तोच असतो, पण नायकाची भूमिका करत असतो, तिसऱ्या भूमिकेमध्ये मी खलनायक असतो आणि मी ती भूमिका करत असतो. मी भूमिकेमागून भूमिका करत असतो आणि तीनही प्रसंगात मी अभिनय करत असतो. मी त्या भूमिका जगत असतो, पण मूलतः मी तोच असतो. या तीनही भूमिकांच्या मुळात मी काम करतो, पण माझा मी कायम राहतो, परिणामरहित उरतो. झालं, स्पष्ट कळलं?”

‘शंकर अद्वैत तत्त्वज्ञान’

वेदान्तामधील सर्वोच्च विचार म्हणजे शंकर अद्वैत तत्त्वज्ञान! ही विचारधारा आचरणारे फार थोडे लोक तुम्हाला भेटतील. हे आचरणे काही हिंदू धर्मीयांनाही कठीण जाते. त्यांना यापेक्षा सोपे मार्ग आचरणं सोपं जातं, जसे पौराणिक कथांचा मार्ग. उत्तम! सर्व साईभक्त लॉरीमध्ये येऊन बाबांच्या दर्शनाचा अनुभव घेण्यातच मग्न आहेत. फारच छान! हे तत्त्वज्ञान साधे, सोपे नाही. जेव्हा एखादा माणूस ह्या तत्त्वज्ञानाच्या तळापर्यंत, खोलवर जाऊ लागतो, तेव्हा त्याला काही अनुभव असावे लागतात. तो फक्त साध्या-सोप्या गोष्टींवरून, कथांमधून जाऊन चालणार नाही. जीवन हे कथांमध्ये भरलेले नसून सत्य घटनांनी भरलेले असते.

म्हणून भगवान म्हणाले, “विद्युतप्रवाह चालतच असतो, पण प्रकाश मिळण्यासाठी बल्बची जरूरी असते. तो प्रकाश विजेवर परिणाम करत नाही. पंखा असतो, पण त्याला फिरवण्यासाठी विजेच्या प्रवाहाची जरूरी असते. वारा वीजेच्या प्रवाहावर परिणाम करू शकत नाही. जसा प्रकाश किंवा वारा वीजेच्या प्रवाहावर परिणाम करू शकत नाही, त्याचप्रमाणे जागृतावस्था, स्वप्नावस्था किंवा गाढ निद्रावस्था यांचा ‘मी’वर परिणाम होऊ शकत नाही. त्या ‘मी’चे शाश्वत साक्षीदार म्हणून कार्य चालू असते.”

“स्वामी, खूप आभारी आहे. तुम्ही हे सर्व किती परिणामकारक रीतीने स्पष्ट केलंत्य आपल्या रोजच्या वापरातील वीजेच्या प्रवाहाचे उदाहरण दिलेत आणि आपल्या विषयाला ते किती तंतोतंत लागू पडलं त्यामुळे आम्हाला ते सहज समजू शकले. धन्यवाद स्वामी! सहजपणे, सोप्या उदाहरणाने वेदान्ताचा गूढ अर्थ स्पष्ट करून सांगाणारा तुमच्यासमान कोणी नाही. तुम्ही अतुलनीय आहात! अजिंक्य आहात!

“आभासातून मुक्त होण्यासाठी मी काय करावे?”

“स्वामी, एक प्रश्न. आभासातून किंवा भ्रमातून सुटका होण्यासाठी मी काय करायला हवं?”

काही केलं तरी तो भ्रम होतोच. तुम्ही म्हणता की प्रत्येक गोष्ट आभासच आहे. मी त्यापासून मुक्त कसा

होऊ, त्याच्यापासून सुटका कशी करून घेऊ? कोणता योग करू? योग हा आध्यात्मिक व्यायाम आहे. योग म्हणजे आध्यात्मिक त्याग! मी काय करावं- आध्यात्मिक त्याग की आध्यात्मिक व्यायाम? हा योग का तो योग? मी भ्रम, भ्रांती किंवा आभास ह्यातून सुटण्यासाठी मी कोणता योग अनुसरावा?”

स्वामी म्हणाले, “हे पहा! ओ हो, (मी आह, ओह असं म्हटलं म्हणून तुम्हाला आश्चर्य वाटलं असेल. (हशा) मी स्पष्ट करून सांगतो. चुकीचा अर्थ घेऊ नका. भाषांतर करत असतानासुद्धा काही वेळा मी अशा गोष्टी करतो आणि भगवानाकडून ओरडा खातो. (हशा)

बाबा म्हणाले, “हे तू फक्त भाषांतर करायचे आहेस. त्यात तू ‘आह, ओह, हो, हो’ हे का घालतोस?”

“स्वामी, माफ करा. मी फक्त ध्वनीक्षेपक किंवा भाषांतर करणारं मशीन नाही. मी एक साधा ध्वनीमुद्रण करणाराही नाही. मी तुमच्या भाषणाचं कौतुक करत असतो, योग्यता ओळखतो. मी तुमच्या दैवी संदेशातील अमृतपान करत असतो. असं करत असताना मी मला हरवून जातो. तेव्हा मी म्हणतो, “आ-हा” (हशा)

“तू वेळ घालवत असतोस. मी भराभर सांगत असतो आणि तू फक्त ‘अ-बा बा, आ-हा’ असे म्हणत असतोस. हे सगळं काय आहे?”

“ओह! माफ करा. माझ्याकडून होणाऱ्या ह्या चुकांबद्दल मला माफ करा आणि तुम्ही पण मला माफ कराल. माझ्याकडून होणाऱ्या साध्या साध्या चुकांबद्दल मला माफ करा.”

भगवान म्हणाले, “त्याला यज्ञ यागाची जरूरी नाही, त्याला आध्यात्मिक त्यागाची जरूरी नाही. योगाचीही जरूरी नाही. प्रेमभावना, जिव्हाळा नसेल तरी चालेल. राग म्हणजे जिव्हाळा, प्रेमभाव. म्हणून योग किंवा याग यांची जरूरी नाही. ते निरर्थक आहेत.

मग स्वामींनी एका पिता-पुत्राचे उदाहरण दिले. ते दोघेही खूप महान साधुपुरूष होते. मुनी व्यास आणि त्यांचा मुलगा शुक. एकदा असं झालं की शुकमुनी खूपच वेगाने चालत होते आणि त्यांचे वडील व्यास हे त्याच्या पाठोपाठ, विनवणी करत धावत होते, “अरे मुला, पुढे जाऊ नकोस, आमच्यासाठी थांब. आमच्या बरोबर राहा.” तरुण मुलाने-शुकाने-पाठीमागे वळून आपले वडील व्यास मुनींकडे पाहिलं. तो म्हणाला, “असं पाहा, देहभावनेने पाहिले तर तुम्ही माझे वडील आणि मी तुमचा मुलगा आहे. पण आत्म्याच्या दृष्टीने, भावनेने पाहिलं तर आपल्यात काही नातं नाही. जो आत्मा तुमच्या ठिकाणी आहे तोच आत्मा माझ्या ठिकाणीही आहे. आत्म्याच्या क्षेत्रात आणि जाणिवेत काहीही नातं नसतं.”

“ओ, स्वामी, किती चांगला दृष्टांत आणि उदाहरण दिलंत!”

“पंचांग- दिनदर्शिका”

त्यानंतर स्वामी पंचांग आणि दिनदर्शिकेविषयी थोडं बोलले. तुमच्यापैकी किती जणांनी त्याविषयी ऐकलं आहे हे मला माहित नाही. तुमच्या माहितीसाठी म्हणून सांगतो की हिंदूमध्ये काही अंधश्रद्धा असतात. मी त्याच्यावर टीका करत नाही. त्याच्या पारंपरिक जीवनामध्ये काही अंधश्रद्धा असतात. त्यातच पंचांग म्हणून असते. दिनदर्शिकेमध्ये प्रत्येक दिवसाची विशेष माहिती असते. त्यामध्ये काही विशिष्ट कार्ये करावीत की न करावीत याविषयी माहिती दिलेली असते. मार्गदर्शन केलेलं असतं. मला शास्त्राच्या ह्या शाखेविषयी फार आकर्षण नाही, पण पत्नीला त्याबद्दल काही ज्ञान आहे. दर दिवशी ती पंचांगातील संदर्भ देते. ठीक आहे. मी तिच्या कामात हस्तक्षेप करत नाही आणि ती तिची मतं माझ्यावर लादत नाही. आम्ही लोकशाही पद्धतीने राहतो. (हशा) कसंही असलं तरी आम्ही ३९ वर्षांचं हे बंधन किंवा एकत्र जीवन जगलो आहोत. आता आमच्याकडे आणखी थोडी वर्षे आहेत इतकंच. काहीही तक्रार नाही.

भगवान म्हणाले, “हे पंचांग, दिनदर्शिका तुम्हाला ह्या काल्पनिक भासांमधून कधीच मोकळं करणार नाही. नाही, नाही, नाही! शेवटी काय, पंचांग हे ग्रह, ग्रहमान, ग्रहांचा संयोग, ग्रहांची स्थिती, माहिती देते. मला

वाटतं, पाश्चिमात्य लोकांना ते मार्स, ज्युपिटर, व्हिनस इ. नावांनी माहीत असतात. (अर्थात, ज्यांचा यावर खरा विश्वास आहे, अशांची क्षमा मागून) स्वामी म्हणाले की, “पंचांगामध्ये, दिनदर्शिकांमध्ये जे ग्रह दिले आहेत, ते भिंतीसारखे आहेत. भिंती दोन भाग पाडतात. ह्या भिंतीं एका खोलीला दोन खोल्यांत विभागून टाकतात. त्याचप्रमाणे ग्रह हेदेखील भिंतींप्रमाणे विभागून निराळे करतात. ज्याप्रमाणे भिंती तुम्हाला एक खोली, भोजनगृह आणि दुसरी खोली, स्वैपाकघर म्हणून स्वतंत्र करतात, तसेच ग्रह देखील भाग पाडू शकतात. एकदा का तुम्ही भिंत बाजूला केलीत की सर्व गोष्ट एक होऊन जाते. ह्याला जबाबदार असतात (मी हे खूप निरनिराळे शब्द वापरत आहे, ते माझं भाषेवरचं प्रभुत्व किंवा माझी हुशारी दाखविण्यासाठी नाही. तर एकाच इच्छेने की तुम्हाला एका नाहीतर दुसऱ्या शब्दाने माझं म्हणणं सांगितल्याने तुमच्यापर्यंत पोहोचेल, त्यासाठी माझी ही धडपड आहे. मी दर रविवारीही हेच सांगत असतो. तुमच्यापर्यंत माझं म्हणणं पोचावं हीच माझी सतत धडपड चालू असते. सर्व मुद्दे तुमच्या हृदयापर्यंत पोचवे ही इच्छा असते. ते पूर्ण करण्यासाठी मी कितीही शब्द वापरण्यास तयार आहे.) तर मूळ मुद्दा असा आहे, भिन्नता, गुंतागुंत आणि विविधता याला आभास हाच जबाबदार आहे.

“जिव्हाळ्याशिवाय मी माझी कर्तव्ये पार पाडू शकेन का?”

“स्वामी, एक प्रश्न आहे.”

“होय, काय प्रश्न आहे.”

“स्वामी, तुम्ही म्हणालात की माझ्या ठिकाणी प्रेम, जिव्हाळा, आत्मीयता नसावी. जिव्हाळ्याशिवाय मी माझी कर्तव्ये कशी करू शकेन? एखादी आई, प्रेमाशिवाय आपल्या मुलाची काळजी घेऊ शकेल का? वर्गामध्ये विद्यार्थ्यांविषयी प्रेम नसताना शिक्षक शिकवू शकेल का? एखादा व्यावसायिक आपला व्यवसाय मनानं गुंतल्याशिवाय चालवू शकेल का? कृपया मला सांगा, स्वामी.”

धनुष्यातून सुटलेल्या बाणासारखे लगेच उत्तर आले (हशा) ते काय म्हणाले, “इकडे बघ! कोणतीही गोष्ट कर्तव्य म्हणून कर. त्यात गुंतू नको. ती चांगलीच होईल. ते तुझं कर्तव्य आहे, इतकंच. जिव्हाळा नको. निरासक्तीने कर्तव्य कर. ते चांगलेच होईल. तसा नियम आहे.” मग भगवान म्हणाले, “जर तुझे कर्तव्य आसक्तीरहित केलंस तर ते तुझे कर्तव्य धर्म, योग किंवा आध्यात्मिक कार्य म्हणून होईल.”

“मित्रांनो, किती सुंदर विधान आहे हे! एखादी गृहिणी असेल, प्रोफेसर असेल, डॉक्टर असेल किंवा अभियंता असेल आणि जर त्यांनी त्यांची कर्तव्ये अभिलाषा न ठेवता केली तर ती कामे म्हणजे योगसाधना किंवा आध्यात्मिक साधना होईल. आमचा चांगला परमेश्वर, किती चांगला संदेश आहे हा! तो आपल्याला येथून पळून जावयास सांगत नाही. जंगलात जा, शरीराला वाकडे तिकडे वळवण्यास आणि त्याला योगवर्ग म्हणणं (हशा) करावयास सांगत नाही. अरे, ते असं नाही, नाही, नाही!

“अलिप्त कोण असतं?”

“स्वामी, विरागी कोण असतं? हे मला कळायला हवं आहे. राग म्हणजे लिप्त असणं आणि विराग म्हणजे अलिप्त असणं. विरागी कोण आहे? अलिप्त कोण आहे?”

बाबा म्हणाले, “अगदी अगदी तुमच्यासमोरच असलेला विरागी तुम्हाला दिसत नाही का? तो पूर्णपणे अलिप्त आहे. अनिलकुमार, १९७२ चा वासंतिक वर्ग चालू असताना ह्या देहाच्या मातेचे काय झालं होतं, ते तुला माहीत आहे?”

“काय घडलं होतं?”

“तर त्या वर्षी सर्व भारतातील विद्यार्थी वासंतिक वर्गासाठी इथे जमले होते. अचानक वासंतिक वर्ग चालू असताना, बाबांची माता-ईश्वरात्मा-मरण पावल्या. सर्व वर्ग त्या दिवशी रद्द केले जातील अशी प्रत्येक विद्यार्थ्याला अपेक्षा होती आणि त्या दिवशी सुटी मिळेल. तो दिवस ध्यानधारणा आणि मृतात्म्याबद्दल विचार

करण्यात व्यतीत करण्याचं त्यांना अपेक्षित होतं. बाबा म्हणाले, “ दुसरं काहीही करायचे नाही.” सर्व वर्ग ठरल्याप्रमाणे चालू राहिले. एवढंच. का?”

“सर्व वर्ग रद्द करावेत अशी विनंती करण्यासाठी सर्व जण माझ्याकडे आले.”

मी म्हटलं, “दुसरं काहीही नाही. ती या देहाची माता होती, एवढंच. मी म्हणजे हे शरीर नाही. मी ह्या शरीराशी लिप्त नाही. जिने मला हे शरीर दिलं, तिच्यात मी गुंतून कसा राहू? तेव्हा विरागी कोण हे मी सांगावं असं तुम्ही मला का सांगता? तुम्ही मला येथे पाहात नाहीत का?
